

הרב נתנאל אוירבך

אופן הפרשת חלה מעיסת שביעית

אישה¹ הכינה עיסה שיש בה שיעור קמח להפרשת חלה² ועירבה בה שמן הקדוש בקדושת שביעית. האם היא יכולה לשרוף את החלה כדרכה? הקושי שעלינו להתמודד עימו במקרה זה הוא הסתירה בין חיוב שרפת חלה לבין איסור הפסד מאכל הקדוש בקדושת שביעית.

א. חיוב עיסת שביעית בחלה

עיסת שביעית היא עיסה העשויה מקמח של שביעית³ או שעירבו בה נזלים הקדושים בקדושת שביעית, כגון שמן ויין, או פירות שביעית. במקרה שנוצרה עיסה כזו החייבת בהפרשת חלה, יש להפריש ממנה חלה.⁴ המקור לחיוב הפרשת חלה מעיסת שביעית נמצא בדברי הבבלי בכורות (יב ע"ב), שם הובאו דברי רב חסדא שבהמת שביעית פטורה מדיני בכור משום שאימורי הבכור נשרפים על המזבח, ויש בכך משום הפסד לקדושת שביעית. על כך הקשו שם, מדוע אם כן עיסת שביעית חייבת בחלה? הרי אם תיטמא החלה יש לשרוף אותה, ובכך ייגרם הפסד לקדושת שביעית?⁵ עונה הגמרא: 'שנאמר לדורותיכם', היינו יש לימוד מיוחד לגבי חלה 'מראשית ערסתיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם,⁶ שחיובה קיים לדורות וגם בשביעית, כדברי רש"י: 'משמע אפילו בשביעית'.⁷

1. מצוות הפרשת חלה מוטלת על האישה והיא קודמת לבעלה, ראו: שבת פ"ב מ"ו; מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור כב אות טז; רש"י, שבת לב ע"א ד"ה הריני; הגהות מיימוניות, סוף סדר זרעים אות ל ד"ה והנה, ולכן: 'תתפלל אישה תמיד בשעה שהמצווה בידה ומקיימת אותם בהלכותיה שיתן לה הרחמן בנים צדיקים ויראי השם ויודעין שמו יתברך'; קיצור שולחן ערוך (גאנצפריד), ס' לה סעי' ה; בן איש חי, שנה ראשונה פרשת נצבים סעי' כה; שו"ת שבט הלוי, ח"ז ס' י. באשר לשאלה אם אישה המפרישה חלה היא הבעלים על המצווה, או שמא הבעל הוא הבעלים והיא מפרישה מדין שליחות, ראו במאמרי 'מצווה בו יותר מבשלוחו בהפרשת תרו"מ וחלה', אמונת עתיך 113 (תשרי תשע"ז) עמ' 50 הערה 5.

2. כמות הקמח המחייבת הפרשת חלה בברכה היא 1,666 גרם. ראו: הלכות הארץ, עמ' 90 סעי' ב.

3. באופן שאין בחיטים איסור 'ספיחין', ראו: רש"י, שביעית פ"ט ה"ט ד"ה וחייב; דרך אמונה, הל' ביכורים פ"ו ה"ד ס"ק לא.

4. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ו ה"ד.

5. ראוי לציין שהגמרא אינה דנה על עצם ההפרשה כעל איסור הפסד פירות שביעית, אף שכבר בעת קריאת שם 'חלה' יש 'הפסד' דיני באיסור אכילתה לזרים ואף לכהנים בזמן הזה. בעניין זה ראו: שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב ס' קיא ד"ה ולע"ד לא. דיון זה קשור לשני נושאים - 'ממעט מאוכליו', היינו אוסר את הדבר לקבוצה מסוימת של אנשים, ראו: שביעית פ"א מ"א; ירושלמי, שביעית שם; שבת הארץ, קונטרס אחרון אות כב, שנימק בכך את האיסור להשתמש ביין שביעית להבדלה משום שנהגו הנשים לא לשתות מהיין (מג"א, ס' רצו ס"ק ד) ונמצא 'ממעט משותיו'. כמו כן הדבר כרוך בשאלת הגדרתו של הפסד פירות שביעית, אם הכוונה להפסד ממשי או דיני, ראו בתשובתי 'עירוב מאכל שיש בו קדושת שביעית עם מאכל שאין בו קדושת שביעית', אמונת עתיך 136 (תמוז תשפ"ב) עמ' 21-22.

6. במדבר טו, כא.

ממשיכה הגמרא ומבחינה בין בהמה לחלה ואומרת שלא ניתן ללמוד מזה על זה: 'התם [חלה] עיקר לאכילה, הכא [בכור בהמה] עיקר לשריפה'. כלומר עיקר ייעוד החלה הוא לאכילה, ורק אם תיטמא היא נשרפת, לכן אין זו סיבה שלא לחייב עיסת שביעית בחלה.⁸ לעומתה בכור בהמה עיקר ייעודו לשרפת אימוריו, לכן מעיקרה קדושת שביעית אינה חלה כלל על בהמה זו. לאור זאת יש לדון: האם יש קדושת שביעית בעיסת שביעית, שכן בזמן הזה עיקר ייעודה של החלה לשרפה, ובכך דומה היא לבכור בהמה שעיקרו לשרפה, וממילא לא תחול קדושת שביעית על עיסה זו, או שמא הלימוד 'לדורותיכם' מלמד שיש בעיסה כזו קדושת שביעית אף שנשרפת?

למעשה כתבו הפוסקים שגם בזמן הזה, שהחלה מיועדת לשרפה, מכל מקום אין זה מפקיע ממנה את קדושת השביעית.⁹ לאור זאת עלינו לשאול כיצד יש לנהוג בחלה מעיסת שביעית, שכן בזמן הזה החלה נשרפת או שעוטפים אותה בשקית ומניחים באשפה¹⁰ - שתי דרכים שיש בהן איבוד פירות שביעית בידיים ומניעת 'לאכלה'.¹¹

7. רש"י, בכורות יב ע"ב ד"ה לדורותיכם. על המשך דברי רש"י: 'וכתיב מראשית עריסותיכם וגו'', העירו האחרונים מדוע הוצרך לכך, ראו: תי"ט, שביעית פ"ט מ"ט ד"ה חייב; תוספות חדשים, שם ד"ה בא"ד ועל; חידושי מהרי"ח, שם; מהרי"ט אלגאזי, הל' חלה אות ב ס"ק יא ד"ה והנה ראיתי לרש"י. בביאור הדברים ראו: שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' קיא ד"ה ולע"ד לא: 'דכתיב לדורותיכם היינו דגלי קרא שאין שביעית דוחה אלא לקדושת בכורה וכיוצא דסותרת להדיא לגדרי קדושת שביעית ודיניה, משא"כ חלה דאפשר לקיים שניהם דיכול ליזהר שלא תטמא אין מפקעת לחיוב חלה'.
8. ראו: תי"ט, שביעית פ"ט מ"ט ד"ה חייב, שהקשה: 'ותמהני למה ידחה המשמעות את הדיוק דלאכלה ולא לשרפה', וביאר: 'דכיון דחלה לא ודאי לשרפה קיימא לפיכך מרבינן מן המשמעות'.
9. שו"ת פרי יצחק (בלאזר), ח"א סי' לז; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לט. ראו: יד דוד, בכורות יב ע"ב ד"ה שאני, שרצה להסביר כך את הוספת רש"י, לעיל הערה 7.
10. על האפשרות להפריש על עיסה זו ממקום אחר, ראו: נחלי חיים (חרל"פ), סי' ד אות יא; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' לט.
11. כתבנו כאן שני אופני התנהגות בחלה בזמן הזה, שרפה ועיטוף בשקית ולאשפה. שני אופנים אלו תלויים במחלוקת הראשונים באופן התנהגות בתרומה וחלה טמאות. בשבת כה ע"א נאמר: 'כשם שמצווה לשרוף הקדשים שנטמאו, כך מצווה לשרוף את התרומה שנטמאת'. האם הכוונה למצוות שרפה או לאופן כילוי? לדעת רש"י (שבת כג ע"ב ד"ה שמצוה; שם, כה ע"א ד"ה מצוה; תמורה לד ע"א ד"ה כל הנשרפין. כן כתב להוכיח שו"ת בית יצחק, או"ח סי' יח אות ו, מרש"י, בכורות יב ע"ב ד"ה חלה), סיבת השרפה היא החשש מתקלה, שמא יאכלו את התרומה והחלה. לפיכך אין חיוב דווקא בשרפה אלא בכל אופני כילוי, ראו: תוספות, שבת כה ע"א ד"ה כך. לשיטה זו ניתן להאכיל תרומה טמאה לכלבים במקום לשרפה, ראו: רש"י (ביצה כז ע"ב ד"ה חלה; פסחים מו ע"א ד"ה כיצד; שבת קכו ע"ב ד"ה מפנין תרומה); מנחת חינוך, מצווה קמו אות ז. לעומת זאת לדעת התוספות (שבת כה ע"א ד"ה כך; ביצה כז ע"ב ד"ה ועל) כילוי חלה ותרומה טמאות הוא דווקא בשרפה ולא באופנים אחרים. ההבדל בין שני אופנים אלו ביחס לחלה הקדושה בקדושת שביעית מתבטא בשאלה אם מדובר על הפסד בידיים באופן של שרפה, ויש בכך איסור 'לאכלה ולא לשרפה', או שמא מדובר על גרם הפסד, שכן ניתן לעטוף את החלה ולהניחה באשפה ואין בכך איבוד בידיים לקדושת שביעית. מכל מקום, המכנה המשותף לשני אופנים אלו הוא מניעת 'לאכלה', ראו בכך: ציץ הקדש, ח"א סי' יד אות ג ד"ה והגם; תורת הארץ, ח"א פ"ח אות לד; הערות הגרי"ש אלישיב, בכורות יב ע"ב ד"ה כיון דאילו.

ב. הצעה א: הפרשה 'כלשהו'

ניתן להציע להפריש חלה בכמות קטנה, 'כלשהו', ואותה לשרוף, שכן ייתכן שאין בכך איסור הפסד פירות שביעית, וכפי שיתבאר.

1. כמות ההפרשה

הראשונים והפוסקים נחלקו מהו שיעור החלה בזמן הזה.¹² במשנה (חלה פ"ב מ"ז) מבואר ששיעור הפרשת חלה הוא 1/24 מהעיסה לאדם פרטי, ו-1/48 לנחתום שאופה למכירה. אם העיסה נטמאת, גם האדם הפרטי מפריש רק 1/48. לכן כיום, שכולנו מוחזקים כטמאים וכל עיסותינו טמאות, שיעור ההפרשה הוא 1/48.¹³ דינים אלו כתב הרמב"ם¹⁴ ונפסקו ב'שלחן ערוך':

ובזמן הזה שאין עיסה טהורה מפני טומאת המת, מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל, א' ממ"ח, ושורפין אותה מפני שהיא טמאה.¹⁵

לעומת זאת, לדעת הרב ברוך ב"ר יצחק בעל 'ספר התרומה', בזמן הזה יש להפריש כלשהו בלבד, כדין תרומה טמאה שיש להפריש ממנה כלשהו משום שאינה נאכלת.¹⁶ הרב משה מטראני (שו"ת המב"ט, ח"ג סי' מז) טוען שגם לדעת הרמב"ם דין חלה בזמן הזה הוא ב'כלשהו'. טענתו המרכזית היא שהשיעור שנתנו חכמים לחלה נלמד באסמכתא מהפסוק 'תתנו לה' תרומה' - 'עד שתהא בה שיעור נתינה'. לכן כיום, שהחלה נשרפת ואינה משמשת לכלום, מוטב לתת 'כלשהו'. ומה שכתב הרמב"ם, שהזכרנו לעיל, שאף בזמן הזה יש לתת כשיעור, היינו כאשר הכוהן היה נהנה משרפת החלה הטמאה כגון 'להסיקה תחת תבשילו', אך כשהחלה נשרפת ללא כל הנאה, אין טעם בהפרשה כשיעור. בכך הוא הסביר את המנהג הרווח בימיו:

יצאתי לישע פיסות עם הדרים בארץ ישראל לענין הפרשת חלה שרוב ישראל הדרים בארץ ישראל אינם מפרישים כי אם כלשהו כיון ששורפים אותה ויחידים יראי חטא מפרישים אחד ממ"ח כמו שכתב הרמב"ם.

לדבריו כך סבר מהר"י בירב, כפי שהוזכרו הדברים אצל הרב אלעזר אזכרי: 'שהרב הגדול רבי יעקב בי רב שהיה רבן של כל חכמי צפת הורה הלכה למעשה כל שהוא לכתחילה',¹⁷ וכן סברו פוסקים רבים.¹⁸ הרמ"א פסק כן להלכה, אך הוסיף: 'ומ"מ נוהגין ליטול כזית'.¹⁹

12. להרחבה ראו: הרב יואל פרידמן 'כמות העיסה שיש להפריש להפרשת חלה', אמונת עתיד 91 (תמוז תשע"א) עמ' 19-30.

13. ראו: שו"ת קול גדול, סוף סי' סב ד"ה וראיתי: 'לכתחילה יפריש אחד ממ"ח משיעור חלה... ושיעורה פחות מכביצה, וכן נוהגים להפריש לקרוב לכביצה'.

14. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ה ה"ב-ה"ד.

15. שו"ע, יו"ד סי' שכב סעי' ד.

16. ספר התרומה, הל' ארץ ישראל (מהדורת פרידמן תשע"ו) עמ' 171-172. דבריו הובאו להכרעה בדברי הגר"א, יו"ד סי' שלא ס"ק לה.

17. ספר חרדים, מצוות התלויות בארץ ישראל הקדמה. הובאו דבריו בשל"ה, שער האותיות אות הקו"ף קדושת האכילה (א) אות קכא.

18. סמ"ק, מצווה רמו: 'ואין שיעור לחלה רק בזמן שהיו נותנין אותה לכהן ואז נתנו חכמים שיעור'; שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' פה: 'ואפילו גבי חלה דחזיא לכהן להסיקה תחת תבשילו אין אנו מפרישין אלא כל שהוא מזה הטעם דכהנים אסחוי מסחי דעתייהו מינה דלא חשיבא עלייהו להסיקה תחת תבשילם';

דין זה תמוה, שכן בעניין חלה מצאנו רק שלושה שיעורים - מן התורה די ב'כלשהו' כדין תרומה,²⁰ וחכמים קבעו שיעור לנתינה: לנחתום, שעיסתו גדולה, די בשיעור של 1/48, ואילו בעיסת בעל הבית השיעור הוא 21.1/24. ואולם שיעור של 'כזית' לא מצאנו בחלה, ואם כן מה המקור ההלכתי לכך? כמה הסברים נכתבו בעניין זה: במחזור ויטרי²² נראה שהצורך בהפרשת 'כזית' אינו דין בהפרשת חלה אלא דין בברכה, כלומר אין זה נאה לברך על הפרשת 'כלשהו', אלא יש לקבוע ברכה על שיעור 'כזית'.²³ הסבר נוסף לצורך ב'כזית' כתב הרב יעקב מאיר פאדובה (תשובות מהרי"ם, סי' יב), והוא שיש לתת לכוהן שיעור נתינה חשובה, כלומר הצורך ב'כזית' הוא דין בנתינה ולא בהפרשה.²⁴ ברם בזמננו, שאין נותנים חלה לכוהן, אין צורך בהפרשת 'כזית'. הסבר נוסף נמצא בדברי הרב מאיר אריק (מנחת פתים, יו"ד סי' שכב סעי' ד), שהצורך ב'כזית' הוא בשביל לקיים מצוות

ערך לחם, יו"ד סי' שכב סעי' ד: 'ואין מקפידין על שיעורה כיון דאזלא לשריפה... ומכל מקום אין נהנין בהסיקה; משפטי צדק (גארמיזאן), סי' צב; פרי חדש, יו"ד סי' שכב ס"ק א: 'ענין בתשובת המבי"ט... שכתב דהאידינא אפילו לכתחילה אינו מפריש אלא כל שהו, וכן עמא דבר; ארץ חיים (סתהון), יו"ד סי' שכב סעי' ב; חיד"א (עין זוכר, מערכת ח אות ו; ברכי יוסף, יו"ד סי' שכב ס"ק ב), בסיום דבריו ציין לדברי האר"י, ספר המצוות לר"ח ויטאל פרשת שלח, שגם בזמן הזה שהחלה לשרפה יש להפריש 1/48, וכתב החיד"א: 'אבל לא ראיתי ולא שמעתי ששום חסיד בדורנו נהג כך'. מכל מקום כתב בן איש חי, שנה שניה פרשת שמעתי ולא ראיתי ולא שמעתי ששום חסיד בדורנו נהג כך, טוב שיעשה האדם פעם אחת בשנה כפי דברי רבינו האר"י ז"ל, ויעשה זאת האיש בעצמו לקיים פעם אחת הפרשת חלה בידו, ודבר בעתו מה טוב להוסיף זכות על זכויותיו קודם יוה"כ; השוו לדבריו, בן איש חי, שנה ראשונה פרשת נצבים סעי' כד.

19. רמ"א, יו"ד סי' שכב סעי' ה, בשם מהרי"ל; דרכי משה, יו"ד סי' שכב אות א, בשם תרומת הדשן, סי' קפח. דין זה מובא גם אצל: כלבו, סי' פט; ארחות חיים, ח"ב הל' חלה אות א: 'אע"פ שנהגו להפריש כזית, לרווחא דמילתא הוא; המנהיג, הל' פסח אות לח; ספר המנהגים (טירנא), דיני הגעלה ולישה אות פא: 'ומפרישין חלה כזית'.

20. ראו: קידושין נח ע"ב: 'חיטה אחת פוטרת את הכרי'.

21. חלה פ"ב מ"ז.

22. מחזור ויטרי (מהדורת גולדשמידט, כרך ב ירושלים תשס"ד, עמ' ת; מהדורת הורוביץ, 1923, סי' לה, עמ' 264-265) שכתבו תלמידיו של רש"י. השוו גם לסידור רש"י, סי' שעד (ברלין 1910 עמ' 181); איסור והיתר לרש"י, סי' כג (ישראל תשל"ג, עמ' 8-9); ספר האורה, ח"ב לט דין ברכת חלה (מהדורת בובר, לבוב תרס"ה, עמ' 190-191).

23. ראו: שיבולי הלקט, סי' ריב.

24. דבריו מבוססים על שו"ת נודע ביהודה, תניינא יו"ד סי' רא, שהבחין בין שיעור הפקעת איסור טבל לשיעור קיום מצוות נתינה - כדי להפקיע איסור טבל די בשיעור כלשהו, אך כדי לקיים את מצוות הנתינה צריך שיעור של 1/48. יש להעיר שה'נודע ביהודה' כותב בעניין חידושו: 'ויש לי לומר בזה דבר חדש לא קדמני בזה שום מפרש או פוסק'. ברם, כבר קדמו בזה תוספות רי"ד, קידושין נח ע"ב ד"ה חיטה: 'ונראה לי לתרץ דבדודאי מצווה ליתן לו דבר חשוב... אבל מיהו אעפ"י שמצוותו בכך אם אינו רוצה לקיים מצווה זו ותתם חיטה אחת מכל הכרי ניתקן ויצא מידי טבלו אלא שלא קיים מצוות נתינה'. הבחנה זו מצויה גם אצל: מהר"ם חלאווה, פסחים לב ע"ב ד"ה ואין; משנה למלך, הל' מתנות עניים פ"ו ה"ז; מהר"צ חיות, גיטין כ ע"א ד"ה תוד"ה דלמא; הרב שלום מרדכי שבדרון (דעת תורה, יו"ד ח"א פתיחה להל' שחיטה אות לז; שו"ת מהרש"ם, ח"ו סי' קכז ד"ה ובעיקר תירוצו).

שרפת החלה הטמאה.²⁵ דבריו אלו תלויים במחלוקת ראשונים - אם שרפת חלה טמאה היא מצווה בעצמה, או שנעשית כדי להימנע מחשש תקלה וכל אופני הכילוי אפשריים.²⁶

2. הפסד פירות שביעית בפחות משיעור

לאור האמור שנחלקו הראשונים והפוסקים מהו שיעור הפרשת חלה, נשאלת השאלה אם במקרה שלפנינו, שהחלה מיועדת לשרפה, ניתן להציע לשוב למנהג ארץ ישראל הרווח ולהפריש 'כלשהו', שייתכן שבשיעור מועט זה אין איסור הפסד פירות שביעית, כפי שיתבאר.

חכמים למדו את האיסור להפסיד פירות שביעית מהוראת הכתוב 'לאכלה' - 'ולא להפסד'.²⁷ מחמת כן יש מקום לדון: האם איסור הפסד הוא דווקא בכמות מאכל שיש בו שיעור אכילה, שכן האיסור נלמד מהמילה 'לאכלה', או שמא יש איסור הפסד אף בפחות משיעור אכילה?

את השאלה הזו העלה הרב משה קלירס, ותלה את ההכרעה בגדר 'לאכלה':

אם האיסור להפסיד פירות שביעית הוא דוקא בכזית, דהא ילפינן זה מלאכלה ולא להפסד, א"כ י"ל דממעטינן רק דומיא דלאכלה ושיעור אכילה הוא בכזית... ולפי"ז תלוי הדבר אם אכילת פירות שביעית היא מצוה ולאכלה היא ציווי והוא בכזית וגם מה דילפינן מזה ולא להפסד היא ג"כ רק בכזית... אבל להסוברים דלאכלה לא היא עשה רק רשות, דהתורה נתנה רשות רק לאכול פירות שביעית ולא להפסידם ובאכילת רשות לא היא בכזית, וגם מה דילפינן מזה ולא להפסד לא בעינן דווקא כזית.²⁸

ספק זה נידון בדברי הפוסקים, מהם שאסרו הפסד 'כלשהו'²⁹ ומהם שאסרו הפסד רק בשיעור אכילה, 'כזית'.³⁰

בעקבות מחלוקת זו ניתן היה להציע שאומנם מעיקר הדין יש להפריש חלה בשיעור 'כזית', אך במקרה שלפנינו, שהחלה מיועדת לשרפה, יש לשוב למנהג ארץ ישראל הרווח

25. אומנם לר"מ אריק הדבר פשוט, אך הרב יהושע פלק ביכלר, רבו הראשון של הרב יהודה אסאד, היה מסופק בכך, ראו: שו"ת יהודה יעלה, ח"א יו"ד סי' שנב: 'כבוד מורי הדרת גאוונו נ"י שנסתפק בדברים שחייבה התורה לבערם, כגון ערלה וכלאים ונותר, אם בעינן כשיעור זית דווקא או לא'.

26. ראו לעיל הערה 11.

27. בכורות יב ע"ב.

28. תורת הארץ, ח"א פ"ח אות לב.

29. דעת תורה (שבדרון, יו"ד ח"א פתיחה להל' שחיטה אות כ; עין הרועים, חצי שיעור אות יג, הוכיח שבאיסור עשה יש איסור גם בחצי שיעור); תורת הארץ, ח"א פ"ח אות לב-לו; שו"ת שרידי אש, ח"ב סי' צ; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו סי' לג אות ז, בדעת הראי"ה קוק (שבת הארץ, קו"א אות כב; עולת ראייה, ח"ב עמ' רפ; הובא גם בספר השמיטה, פ"ז הערה 4) שאסר למלא על גדוניה כוס הבדלה וכוס שממנה שופכים בלילה הסדר את הסימנים דצ"ך עד"ש באח"ב. יש שכתבו שאיסור ההפסד הוא ב'כלשהו' ולא מטעם שאין מצווה באכילת פירות שביעית, ראו: שו"ת רבנו חיים הכהן רפפורט, ח"א יו"ד סי' נט; בית רידב"ז, פ"ה סעי' א. יש שכתבו שאף אם יש מצווה באכילת פירות שביעית, מכל מקום איסור ההפסד ב'כלשהו', כי ישנה היתכנות להצטרפות ל'כזית', ראו: מהרי"ט אלגאזי, הלכות חלה לרמב"ן אות ב ס"ק יד, בשם החיד"א; דברי שאול, יו"ד סי' שכב סעי' א ד"ה והנה.

30. מנחת חינוך (מצווה שכח; השוו לדבריו בסוף הספר, מצוות עשה שמנה הרמב"ן מצווה ג); שו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' קיא; זרעים ח"ב סי' נד); קול גדול (סופר), שביעית פ"ד מ"י אות קצז.

ולהפריש 'כלשהו' ולצדד בשיטת הפוסקים הסוברים שאין איסור הפסד בפחות מכשיעור.³¹

3. דחיית ההצעה

על השיטה הסוברת שאיסור הפסד פירות שביעית הוא בשיעור אכילה ואין הפסד בפחות מכך, הקשה מהרי"ט אלגאזי מהסוגיה שאנו עוסקים בה. כאמור הגמרא בבכורות (יב ע"א) הביאה את דברי רב חסדא שבהמת שביעית פטורה מדיני בכור, משום שאימורי הבכור נשרפים על המזבח, ויש בכך הפסד לקדושת שביעית. על כך הקשתה הגמרא, מדוע אם כך עיסת שביעית חייבת בחלה? הרי אם תיטמא החלה יש לשרוף אותה, ובכך ייגרם הפסד לקדושת שביעית? שואל המהרי"ט אלגאזי: מדוע הגמרא לא השיבה שכיוון שמהתורה שיעור הפרשת חלה הוא 'כלשהו', ניתן להפריש שיעור מועט זה ולשרפו ואין בכך איסור הפסד שביעית - 'דאזהרה זאת אינה אלא בכזית, וכיון דמהתורה יכול לפטור העיסה בפחות מכזית למה נפקיע ממנה חיוב חלה?'³² מחמת קושי זה כתב הרב שלום מרדכי שבדרון שאכן יש איסור הפסד פירות שביעית בפחות משיעור 'כזית'.³³ אם כן לא ניתן להציע להפריש 'כלשהו', משום שגם בשיעור מועט זה יש איסור הפסד פירות שביעית.³⁴

ג. הצעה ב: קיום מצווה אינו מהווה הפסד

אחת ההצעות שהועלו לפתרון השאלה שאנו עוסקים בה תלויה בהגדרת 'הפסד'. הגדרת הפסד היא היעדר וכלי דבר-מה ללא תכלית, אך כאשר יש תכלית לכלי, אין הפעולה מוגדרת כהפסד אף שהדבר נאבד. לפיכך כאשר אדם מקיים מצווה, אין הכלי מהווה הפסד, שכן תכליתו מצווה ולא הפסד. לאור זאת ניתן להציע להפריש חלה בשיעור 'כזית' ולשרוף, ואין בכך הפסד פירות שביעית, בגלל קיום המצווה. יסוד זה ניתן להוכיח מהדין על נטילת אתרוג שביעית למצוות ארבעת המינים. בבבלי סוכה (לה ע"ב) הוזכר שאין ליטול אתרוג של תרומה למצוות ארבעת המינים משום הפסד, היינו ש'קליפתה

31. ראו שכן הציעו: הרב אהרן שמחה בלומנטל, בתוך: המאסף ב (תרנ"ז, גיליון ה קדושת הארץ סי' יז סא ע"ב; שם גיליון כ פ ע"א); ילקוט יוסף, הל' שביעית (מהדורה ישנה, עמ' שצח; מהדורה חדשה, עמ' תפז סעי' נה ובהערה).

32. מהרי"ט אלגאזי, הלכות חלה לרמב"ן אות ב ס"ק יד. ראו מה שדן בדבריו תורת הארץ, ח"א פ"ח אות לג-לז.

33. דעת תורה, יו"ד ח"א פתיחה להל' שחיטה אות כ. כ"כ שו"ת פני מבין, יו"ד סי' רלג. הרב שמואל סלנט, הר המור (פראנק) שביעית עמ' ר, כתב שייתכן שאף אם 'לאכלה' הוא בשיעור 'כזית', מכל מקום 'האיסור לא לשריפה אולי חל אף על פחות מכשיעור'. בדעת מהרי"ט אלגאזי נפלה מחלוקת - יש הסוברים שמכוח קושייתו הוא סובר שיש איסור הפסד בפחות מכשיעור, ראו: בית רידב"ז, פ"ה סעי' א; שו"ת רבי עקיבה יוסף, יו"ד ח"א סי' קנד. לעומת זאת יש הסובר בדעתו שאין איסור בהפסד מועט, ראו: שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' טו אות ב ד"ה אך.

34. נימוק נוסף לדחיית ההצעה זו מוזכר בשו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' קיא ד"ה ומה שנ"ל: 'לא מהני מה דאפשר לו להפריש פחות מכשיעור, דעדיין זה לא יוציא את החלה מידי ספק שריפה דשמא ישכח ויפריש כשיעור, או דילמא יצטרף חצי זית זה לחצי זית אחר ויחזור להיות שיעור שלם וסופו לבוא לידי שריפה'. בעניין איסור הפסד פחות מכשיעור מחשש צירוף לכדי שיעור שלם, ראו לעיל הערה 29.

החיצונה נמאסת במשמוש הידיים, ואסור להפסיד תרומה.³⁵ לאור זאת הקשו הפוסקים: מדוע לא נאסור ליטול אתרוג שביעית למצוות ארבעת המינים, הרי גם בכך יש הפסד?³⁶ תשובות שונות הוצעו ליישוב קושיה זו.³⁷ תשובתו של הרב יהושע צבי מיכל שפירא עוסקת בהגדרת הפסד פירות שביעית:

חשבתי לענ"ד, דעד כאן לא מקרי הפסד כי-אם היכא שאינו מקיים שום מצווה בהפסד, אבל היכא שמקיים מצווה בהפסד... י"ל דאין זה הפסד כיון שאינו עושה זאת דרך הפסד כי-אם דרך מצווה... דבאמת כיון שנוטל האתרוג למצווה לא חשיב כלל הפסד.³⁸

לאור זאת מבאר הרב שפירא שניתן להפריש חלה מעיסת שביעית ולשרוף אותה, ואין בכך איסור הפסד 'דכיון דשריפת חלה מצווה, לא הוי הפסד'. על דבריו אלו הקשה הרב משה קלירס מהסוגיה בבכורות שאנו עוסקים בה, שמתבאר מדבריה שיש הפסד פירות שביעית גם במקום מצווה:

הא בבכורות שם מקשינן למה שביעית חייבת בחלה הא אלו מטמיא בת שריפה היא הרי דגם במקום מצווה הוי הפסד דשריפת תרומה טמאה היא מצווה... מוכח מזה דגם במקום מצווה חיישין להפסד פירות שביעית.³⁹

ד. הצעה ג: 'לדורותיכם'

בשם הרב יוסף שלום אלישיב נכתב שיש לנהוג במקרה שלפנינו כפי הנהוג בכל השנים:⁴⁰

35. רש"י, סוכה לה ע"ב ד"ה שמפסידה.

36. ראו: מרומי שדה, סוכה לט ע"א ד"ה שם במשנה הלוקח, שמחמת קושי זה הוכרח הרמב"ם, הל' לולב פ"ח ה"ב, לנמק את האיסור ליטול אתרוג תרומה בנימוק אחר שהוזכר בגמרא - 'שמא ישמיר לתרומה'.

37. יש שביארו שאין איסור הפסד בפחות משיעור, ראו: שו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' קיא; זרעים ח"ב סי' נד) בשם ספר בית נאמן. יש שביארו שמדובר על הפסד בגרמא ומותר, ראו: בית רידב"ז, פ"ה סעי' א; הרב א"י אונטרמן, כרם ציון השלם ח"א עמ' ג ד"ה וראיתי; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), סוכה לה ע"ב ד"ה ויש להעיר. יש שביארו שהאיסור הוא על גוף הפרי מאכילה ולא על הקליפה, שאף שהיא נפסדת מכל מקום הפרי ראוי עוד לאכילה, ראו: תורה תמימה, ויקרא כה ו הערה כא. ואולם על דבריו העיר הרב א"י אונטרמן, כרם ציון השלם ח"א עמ' ג ד"ה וראיתי: 'אין לחילוק זה יסוד בשום מקום'. יש שביארו שכיוון שהגדרת אכילתם של פירות שביעית היא כדרכו של האדם, אין איסור הפסד בקליפה, משום שאין רוב בני אדם אוכלים אותה, ראו: הרב מ"מ כשר, נועם כב (תשמ"ד) עמ' קפא. יש שביארו שמכיוון שהאתרוג ניטע למצווה ולא לאכילה, אין בו איסור הפסד, ראו: שו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' קיא; זרעים ח"ב סי' נד); שו"ת מנחת שלמה, תניינא סי' קיח ד"ה אלא דאף. סברה זו, ולא ביחס לאתרוג אלא ליתר המינים למצוות ארבעת המינים, שלא תחול עליהם קדושת שביעית, מופיעה גם בספר השמיטה, עמ' לג סעי' ו; שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' נא אות כב. הרב יצחק הרצוג ביאר שמותר ליטול אתרוג שביעית משום 'עשה דוחה לא-תעשה', ראו: כרם ציון השלם, ח"א אהל משה עמ' קנח ד"ה והרב. יש שביארו שמכיוון שמדובר על חשש הפסד, אין לחשוש כן במקום מצווה, ראו: ספר השמיטה, עמ' מג בהערה. על ביאור זה כתב תורת הארץ, ח"א פ"ח אות מא, שאינו מספיק משום שאיסור הפסד הוא איסור תורה, ויש להחמיר גם בחשש שמא יפסיד.

38. ציץ הקדש, ח"א סי' יד אות ג. כ"כ מהרי"ל דיסקין, ספר השמיטה עמ' מג בהערה. ראו גם שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו סי' לג אות ז, ביחס למציצה בברית מילה בין שביעית: 'ואילו היה בדבר משום מצווה אזי היה מקום אולי לצדד להתיר'.

39. תורת הארץ, ח"א פ"ח אות מ.

40. ראו: תורת הארץ, ח"א פ"ח אות לג: 'ודאי אין לומר דבשביעית יהיה הדין של הפרשת חלה משונה

מפרישים ממנה חלה אע"פ שצריך לשורפה כדין חלה טמאה. ואע"פ שאפשר לקיים מצוות הפרשת חלה בהפרשת משהו בלבד, הנוהג להפריש כזית רשאי להפריש כן אף מעיסת שביעית אע"פ שהחלה המופרשת עומדת לשריפה.⁴¹ בביאור דבריו נכתב שלאחר שהגמרא ריבתה מהפסוק 'לדורותיכם' שיש חיוב חלה גם בשביעית, אזי גם כאשר החלה מיועדת לשרפה יש לשורפה כרגיל.⁴² בדברים אלו לא נמצאה תשובה לשאלה מדוע אין בשרפה בעיה של 'לאכלה ולא לשריפה', שהרי עיסה זו קדושה בקדושת שביעית ובשרפתה עובר האדם על 'לאכלה ולא לשריפה'. נראה שלדעת הרב אלישיב האיסור להפסיד קדושת שביעית אינו משום ביזוי הקדושה,⁴³ אלא משום ייעוד הפירות לאכילה, 'לאכלה אמר רחמנא', אך במקום שבו העיסה מיועדת לשרפה, מעיקר דינה אין בכך ביטול ייעוד האכילה, שכן היא אינה מיועדת לכך מעיקרה.⁴⁴

ה. הצעה ד: עטיפה בשקית

ניתן להציע לעטוף את החלה בשקית ולהניחה באשפה, ובכך לא יהיה הפסד בידיים באופן של שרפה.⁴⁵ הצעה זו העלה הרב מרדכי אליהו: המפריש חלה מעיסה שיש בה קדושת שביעית, לא ישרוף את החלה אלא יעטוף אותה בשקית ויניח אותה עד שתאבד מאליה.⁴⁶ אומנם הרב אליהו אינו מציין את שיעור ההפרשה הנדרש, אך נראה שבמקרה שאין מקיימים את דין השרפה ניתן להפריש 'כלשהו' בלבד. ניתן ללמוד זאת מדברי הרב יצחק יעקב וייס שנשאל: על דבר חלה הניטל בבית שאין שם תנור לשורפו, האיך יתנהגו, אם מחויבים לעשות מדורה בחצרם, או בהרחוב, לשורפו, שהיא דבר קשה, או אולי יש להתיר להשליכם לחביתין עם האשפתות העומדים בחוץ לפני כל בית?⁴⁷ והוא הכריע שאומנם לכתחילה יש לשרוף את החלה, ואז שיעורה 'כזית', אבל אם אין אפשרות לשרוף את החלה, עדיף להפריש פחות מ'כזית', ויעטפם בנייר ויכניסם לחביתין של אשפתות. נדמה שבמקרה שלפנינו אין ברירה אלא להפריש 'כלשהו', וכמנהג ארץ ישראל שלפיו נהגו להפריש 'כלשהו', כפי שהתבאר לעיל (אות ב/1).

משאר השנים ואם נוהג חלה בשביעית בוודאי דצריך להפריש כשיעור נתינה כמו בכל השנים.

41. משנת הגר"ש, שביעית עמ' פד סעי' לד; משפטי ארץ, שביעית פכ"א סעי' יד.

42. משנת הגר"ש, שביעית עמ' פד הערה קכא; משפטי ארץ, שביעית פכ"א הערה 21.

43. יש שלמדו שאיסור הפסד פירות שביעית נובע מדין ביזוי קודש, ראו: משנה ראשונה, שביעית פ"ד מ"י ד"ה מאימתי; שנות אליהו, שביעית פ"ח מ"ג. ראו עוד: מקדש דוד, שביעית סי' מב אות ב; שו"ת דגל ראובן, ח"ב סי' לא-לב.

44. ראו: קרית ספר, הל' שמיטה פ"ז; הרב יצחק ירוחם דיסקין, ספר השמיטה פ"ט הערה 3; חזו"א, שביעית סי' ט ס"ק יח ד"ה ולמעשה; הרב צבי פסח פראנק, הר המור עמ' סט; הרב שאול ישראלי, בצאת השנה, עמ' נג הערה 1; שו"ת משנת יוסף (ח"א סי' טו ס"ק א; שם סי' טז ס"ק א). ראו בהרחבה במאמרי 'ביעור חמץ שביעית בערב פסח', אמונת עתיד 111 (ניסן תשע"ב) עמ' 52-59.

45. ראו לעיל הערה 11.

46. מאמר מרדכי, שביעית פ"כ סעי' ח. כן הובא בשמו בקט"ף שביעית, מהדורת תשפ"ב עמ' 166 הערה 31.

47. שו"ת מנחת יצחק, ח"ד סי' יג.

סיכום

- א. עיסת שביעית חייבת בהפרשת חלה.
ב. הפוסקים נחלקו אם להפריש חלה כרגיל בשיעור 'כזית' ולשרוף את החלה, ואין בכך איסור הפסד פירות שביעית, או שלא לשרוף את החלה משום הפסד אלא לעטוף אותה ולהניחה באשפה.
ג. למעשה יש להפריש חלה בשיעור 'כלשהו', לעטוף אותה בשקית ולהניחה באשפה.

